

POBRES O EMPOBRITS?

José Ignacio González Faus

Cap acadèmic del Centre d'Estudis Cristianisme i Justícia

Ponència pronunciada en castellà

Introducció

Les cultures que ens envolten tendeixen a fer-nos pensar que hi ha pobres i empobrits per una d'aquestes dues raons: a) per culpa seva, perquè són ganduls, perquè no van saber triar d'acord amb les lleis naturals –i supremes- del mercat: o b) per disseny de la naturalesa: perquè aquesta ha fet a alguns lliures i poderosos i a uns altres dèbils i esclaus.

Generalment, quan els homes volen defugir o combatre una d'aquestes dues explicacions, cauen de morros a l'altra.

Aquestes explicacions no són només de la nostra cultura, sinó que la humanitat ha fet ús d'elles al llarg de tota la seva història. Per exemple:

- A l'antic Israel, molts malalts eren declarats religiosament "impurs" la qual cosa obligava a apartar-los de la societat perquè no contaminessin (facilitant d'aquesta manera a la societat desentendre's d'ells).
- A l'Índia, els membres de les castes baixes són allà com a càstig per una mala vida anterior, fonamentant així religiosament la separació de castes.
- Al sistema capitalista (segons la versió de Max Weber que el fa derivar del Calvinisme) els rics tenen en la seva riquesa un senyal de que estan predestinats per Déu a la salvació eterna, mentre que els pobres semblen destinats al càstig etern...

No necessitem més exemples sinó afegir que el propi de la nostra cultura és el donar a aquestes explicacions tan antigues, *una versió laica*, que les revesteix d'aparell científic econòmic i sociològic, enlloc del seu vell revestiment religiós.

Doncs bé: enfront d'aquesta explicació dominant hi ha una altra corrent que travessa també la història de la humanitat, com una mena de "negaentropia" (o antientropia), la qual, en la seva versió religiosa, proclama que "Déu no vol que hi hagi pobres" i es concreta en la Bíblia judeocristiana. I en la seva versió no religiosa s'encarna sobretot en la tradició marxista i afirma amb igual rotunditat que la Naturalesa no va fer els pobres: més encara, la plena realització de la naturalesa implicarà la desaparició dels pobres i la igualtat entre els éssers humans.

En ambdós casos, el balanç és el mateix: els pobres són *obra de l'esser humà*. Els pobres, per tant, són en la immensa majoria *empobrits*, oprimits.

No es neguen casos particulars (la freqüència dels quals pot discutir-se i pot variar) en què el pobre és fill de la seva pròpia llibertat o d'alguna anomalia de la naturalesa. Però aquests casos particulars no són la llei dominant. Aquesta afirma més aviat que *existeixen pobres perquè el gènere humà els produeix*, bé de mode immediat bé de manera mediata, que és la més freqüent.

Aquesta actuació empobridora del gènere humà és el que voldria examinar una mica més en aquesta xerrada. I sense pretensions d'exhaustivitat, la presentaré en tres tesis. *Aquestes tesis s'enfronten amb la teoria política dominant que sol qualificar-se com "l'individualisme possessiu". La primera ataca l'adjectiu, la segona el substantiu. I la tercera la nostra actitud global davant d'aquesta teoria.*

1ª Hi ha pobres perquè els humans som una insaciable voluntat de més. (Contra el "possessiu").

Voluntat de més equival a voluntat de poder més, per ser-ne més. Aquesta voluntat de més és el que, en la tradició cristiana s'anomena "pecat original", i en d'altres tradicions no religioses ha estat detectada i qualificada d'altres maneres: "mal radical", "caiguda"... És en aquest sentit com un no creient (Max Horkheimer) pot afirmar: "el pecat original em sembla evident".

I bé: els homes tendim a creure que el camí per a la consecució d'aquest "ser-més" és el de tenir més. La nostra voluntat de tenir més, fa necessàriament que altres en tinguin menys, donat que els béns de la naturalesa no són inesgotables. I aquest "tenir menys" el posen de relleu algunes dades conegudes.

1.1.- Unes xifres.

No és aquest moment de donar moltes xifres, però almenys convé evocar algunes ja conegudes. Segons els informes del PNUD tres individus (els tres més rics del món) posseeixen una riquesa equivalent a la de 2.000 milions de persones; unes 325 persones posseeixen l'equivalent al PIB de 45 països.

Més encara: al país més ric del món, als Estats Units, 20 milions de llars no arriben a la tercera part de l'ingrés mitjà i, d'elles, 8 milions de llars ingressen només la cinquena part de l'ingrés mitjà (9.200 dòlars anuals sobre 55.000). En total: uns seixanta milions de persones per sota de la línia de pobresa oficial. Dos terços de la població no arriben al nivell del que es considera com a ingrés mitjà, mentre que el 10% de la població duplica l'ingrés mitjà. I entre ells, la meitat gairebé el triplica, i l'1% de la població el multiplica gairebé per sis. Però en aquest país hi ha 172.000 individus que guanyen un milió de dòlars l'any, uns pocs milers guanyen deu milions; només 250 arriben als 50 milions i un petit grup (que no sé si arriba al centenar) supera els cent milions d'ingressos. Estem parlant només d'ingressos, al marge del patrimoni de cadascú.

En un país tan treballador és impossible que aquestes enormes diferències siguin fruit de la mandra. Més encara: l'obsessió, o la necessitat, per treballar al preu que sigui ha fet aparèixer la malaltia que allà anomenen *workadiction* (addició al treball), i està portant també al que un estudi sociològic sobre EEUU titula "*la corrosió del caràcter*" per les continuades amenaces, canvis de residència, etc.

I encara un últim exemple. Gairebé tots coneixereu aquesta paràbola que diu: si la terra fos una petita aldea de cent habitants, d'ells: 57 serien asiàtics, 14 occidentals, 8 africans..., 70 no serien blancs, etc. I que segueix: 6 persones tindrien el 59% de tota la riquesa del món (i serien nord-americans); 80 viurien a barraques; 70 no sabrien llegir; 50 patirien malnutrició, només un tindria educació universitària i només un tindria ordinador... Nombres canten i prou de xifres.

1.2.- Una paràbola.

Aquestes dades ja són conegudes i ara intentaré interpretar-les amb una vella paràbola espanyola: a la zona jueva de Toledo hi ha un carrer dedicat a un tal Mateo Levi, del qual diu la llegenda que *va preferir morir torturat abans que declarar on tenia les seves riqueses*.

Sigui llegenda o no, és una bona paràbola de la condició dels molt rics: els torturadors, per descomptat, serien un salvatge cruels. Però el que vol ensenyar la llegenda és fins a quin punt els éssers humans podem adorar el que tenim: *preferim morir abans que compartir-ho* i aquesta idolatria creix més quant més tenim.

1.3.- Una sospita.

Acabo d'utilitzar les paraules adorar i idolatria. Elles em porten a una altra reflexió que em sembla fonamental.

Es diu que vivim en una societat laica i n'estem molt orgullosos. Em permeto dubtar d'aquesta asserció: crec que més aviat vivim en una societat *teocràtica*, però d'un determinat déu fals. Aquest déu de la nostra societat és la Propietat. I el seu Decàleg (promulgat no al Sinaí sinó, per exemple, en els llibres de Locke) és el dret de Propietat. Es tracta d'un dret que, en si mateix, és real però limitat i *molt matisat*. En canvi a la nostra societat és un dret absolut i gairebé únic.

Per això, segons Locke, l'home té dret a matar per defensar la seva propietat; és a dir: *la meua propietat val més que una vida humana*. La qual cosa només podria dir-se d'un Déu (fals per descomptat). Per això escrivia Ch. Peguy que la llibreta d'estalvis és com l'evangeli, el llibre i el compendi del pensament modern. I que aquest llibre és l'únic suficientment fort per resistir els embats de l'Evangelí cristià.

Es pot comentar que aquesta idolatria és força comprensible des de la nostra dura condició humana. Ja he dit abans que, a la nostra societat, els diners donen poder i estimació: jo almenys encara no he vist entre els V.I.P cap persona de classe mitjana baixa, malgrat que la riquesa i importància són *en abstracte* paraules amb significats diferents. Però no només poder i estimació. Els diners donen a més seguretat i eficàcia. Aquestes quatre cantonades tan fonamentals per a la nostra vida són les que sempre han fet que els homes necessitessin i busquessin els déus. D'aquí la gran dificultat d'una societat veritablement laica, i no només nominalment.

1.4.- Reflexió final.

De la tesi d'aquest apartat podria fer-se una descripció psicològica o antropològica que cabria en la lletra d'aquella cançó "tots en volem més" (tot i que pugui ser en camps diversos); i el que es priva d'alguna cosa en un camp en busca més en un altre, o en busca reconeixement.

Per concloure, permetin-me filosofar una mica sobre aquesta lletra de la cançó. Segons J. P. Sartre, l'home és una passió de divinitat, d'absolutesa, de totalitat i, de més; per això, "els altres" fan nosa, treuen espai, "són l'infern".

Això que diu el filòsof ateu té a més una lectura creient. Els cristians diuen que Déu, l'Absolut, l'Infinit, no podria crear res fora de si mateix, si abans no decideix "retraure's i limitar-se" (perquè puguin aparèixer éssers finits i el temps i l'espai). Simone Weil afirmava que "Déu va crear l'univers com el mar es retira perquè apareguin les costes". Doncs bé: l'home no és Déu, però sí una pretensió de divinitat, d'absolutesa. *Si aquesta pretensió d'absolut no es retira, no es "limita", no podran aparèixer els altres com iguals a mi*. Apareixeran com a molt com a inferiors a mi, empobrits, infrahumans.

Si volem ser honrats, penso que no és difícil comprendre perquè hi ha pobres, a la llum d'aquestes reflexions. Hi ha pobres per causa nostra. I això ens porta a la segona tesi.

2ª.- Hi ha pobres perquè els fem nosaltres. (Contra "l'individualisme").

Vull afegir a aquest enunciat que els fem no només de manera immediata o directa sinó, sobretot, *de manera mediata, o indirecta*.

Els humans som éssers enormement interconnectats, molt menys aïllats del que creu i professa l'individualisme ambiental (el qual ha nascut en bona part com a ideologia defensora de l'absolut de la propietat). De manera que tots els nostres actes repercuteixen en el tot social, i estructuren bondat o maldat, igualtat o desigualtat, riquesa o pobresa; i sistemes en què els rics són cada vegada més rics a costa de que els pobres siguin cada vegada més pobres.

Ens consta acceptar això. Doncs l'individualisme ambiental pensa i ensenya que el que jo faig m'afecta a mi sol i no toca per res els altres. Però això no és més que una posada en joc d'aquesta pretensió d'absolut o pretensió de divinitat (Sartre) que cova en tots nosaltres.

2.1.- Apropament gràfic.

La tesi que contraposem a aquesta visió individualista podria visibilitzar-se amb una expressió tècnica de la ciència moderna, que ha aconseguit certa vulgarització (fins i tot, si no recordo malament, va ser tema d'alguna pel·lícula): em refereixo a l'anomenat "*efecte papallona*": una cosa tan lleu i tan imperceptible com és el batre d'ales d'una papallona a Londres, pot arribar a tenir les seves repercussions a Austràlia.

Dit d'una manera una mica més tècnica: en els nivells últims de la constitució de la nostra realitat material (el que s'anomenen partícules elementals), ja no és possible concebre-les com a unitats tancades i determinades, a la manera de l'atomística antiga. Se les concep sempre i només a l'interior d'un sistema de relacions i d'interaccions, amb marges d'indeterminació.

Es podria dir, per tant, que l'individualisme ambiental, econòmic i nord-americà sobretot, tradueix a nivells antropològics i sociològics una cosmologia i una física newtonianes. No ha passat per les revolucions de la mecànica quàntica i l'equació d'indeterminació...

2.2.- Descripcions econòmiques.

Però deixem les analogies físiques i fem una ràpida descripció econòmica. Una multinacional potent (Nike, Coca-Cola, Reebok...) acostuma a acabar l'any anunciant un augment substancial de beneficis. (Prescindim ara de que, almenys en el cas d'algun Banc proper, sabem que no sempre ha estat exacte aquest balanç; però es va proclamar així com una manera d'atraure més inversions i de que pugés el preu de les accions. Però ara podem prescindir d'això).

Sorprenentment, i poc després d'aquest anunci triomfal, la multinacional anuncia que tancarà les seves fàbriques a USA, a Alemanya (o a Espanya) i es traslladarà a Mèxic, a Filipines, a Birmània... I quan se li pregunta perquè actua així, després d'un balanç tan positiu, la resposta infalible és que s'ha de ser competitiu: "we must be competitive". Així ho reflectia una esplèndida pel·lícula nord-americana que es titulava, significativament, "I am the one".

Aquí hi ha aquest afany de més, descrit a la primera part. Les seves conseqüències, en el cas que ens ocupa, han vingut sent darrerament aquestes: les multinacionals obren empreses en un país amb la condició de no quedar subjectes a les lleis socials o mediambientals d'aquell país (si és que n'hi ha!). Si aquesta condició no s'accepta, sempre tenen la possibilitat de marxar a un altre lloc (de Birmània a la Xina, per exemple): perquè, al cap i a la fi, elles van al país a "aportar capital i crear llocs de treball"...

La veritat d'aquesta noble pretensió són unes condicions laborals inimaginables i inhumanes per a les persones d'aquell país amfitrió: treballs de nens, horaris de 12 o 14 hores, salaris fins a 18 o 20 vegades més baixos que al país d'origen (de 7 o 8 dòlars a 40 o 50 cèntims); falta de permís fins i tot per anar al bany, nul·la protecció enfront els riscos laborals, d'accidents o radiacions cancerígenes... Condicions tan brutals que ens les expliquen i no ens les creiem perquè ens semblen impossibles¹.

I els beneficis immensos que surten d'aquí, i que van fent rics cada vegada més rics a costa de pobres cada vegada més pobres, no es reverteixen en aquells que han estat els seus productors i que són els treballadors del país empresarialment envaït. S'inverteixen, en quantitats enormes, en propaganda: en crear estructures, de vegades fins i tot beneficents, en les quals *la marca ho ocupa tot, fins a convertir-se en una mena de déu*: en una entitat que ara ja no té valor per la qualitat del seu producte, sinó pel nom que porta i perquè la identificació amb ell dóna identitat als que senten no tenir-ne cap.

El exemples també són aquí el nostre pa de cada dia: el nen de moltes famílies rebutja unes sabatilles de tenis tan bones o millors, però que no són Nike, perquè si no porta Nike, tot i que camini millor, no serà ningú davant dels seus amiguets. I la resistència de molts adults davant els medicaments genèrics ve d'aquesta mateixa veneració per la marca, al marge de la millor o igual qualitat del producte. Així, un nen d'una favela de São Paulo arribarà a matar un company d'infància per unes Nike usades! Perquè en posar-se-les, sap que Ronaldo porta i anuncia les

---

¹ Es trobaran exemples a l'obra de Naomi Klein, *No Logo*, vg. a les pgs. 250-267 i 316-321.

Nike. I això li permetrà identificar-se una mica amb ell, a aquest pobre nen al qual s'està fent créixer sense identitat.

Bé: tot és una descripció dels casos més extrems. Ja sé que les coses no són sempre tan radicals. Però l'anàlisi dels casos més purs ens permet conèixer millor quines són les bactèries i els gèrmens patògens que actuen en una organisme malalt. I això és el que estic intentant posar de relleu per a la nostra organització social. També ha passat que algunes d'aquestes firmes acaben morint per la bogeria de la seva velocitat enriquidora, per vaga de consum quan es coneixen els seus mètodes o pel que sigui. Però això és igual: si moren seran substituïdes per d'altres.

I queda per afegir que aquestes maneres de procedir busquen a més una sanció i una aprovació en suposats acords o decisions de la comunitat humana (millor seria dir dels únics que tenen veu en ella i que són els menys): a les normes que dicta el FMI, o la OMC, o en els intents de crear aquell AMI (Acord Multilateral d'Inversions) que de moment es va aconseguir frenar però que ja tornaran a col·locar-nos-el. Tot això serà tractat en una altra xerrada d'aquest cicle.

2.3.-¿Quina conseqüència treure'n?

Se segueix de l'anterior, com a mínim, la necessitat per a nosaltres d'una ètica seriosa i radical (de mínims però també de màxims) relativa *al nostre consum i a l'ús dels nostres diners*. Si la propietat no és un déu (i una societat laica no ha de tenir déus), ja no pot ser definida a la manera romana com un dret a utilitzar i abusar del que és meu (*ius tendi et abutendi*). Quan jo era jove, la clàssica tesi de la doctrina social catòlica de que la propietat té "una funció" (o millor *una autèntica hipoteca*) social, ens semblava insuficient. Avui ja ni se'n parla d'aquella tesi que en els nostres dies resultava subversiva.

O dit d'una altra manera: la reflexió sobre la nostra resistència al consumisme com a definidor de la nostra identitat ("consumeixo per tant existeixo", es llegia encara no fa gaire en uns magatzems de Barcelona) seria quelcom absolutament fonamental per evitar aquest empobriment estructural que hem esbossat en aquesta segona part. Sense creure (segons la mentalitat de l'individu possessiu), que el que jo consumeixi més o menys no afecta per res els altres.

I així passem a la nostra tercera tesi.

3.- Existeixen empobrits perquè els homes ens nequem a reconèixer els dos postulats anteriors.

Aclareixo que aquesta tesi es refereix pròpiament als enunciats de les dues tesis anteriors, més enllà de l'encert en els exemples amb els quals l'he desenvolupat.

La nostra negativa a aquest reconeixement no es fa (o no es fa *encara*) de manera clara i oberta, tot i que molta gent pensa que Nietzsche és l'autor que va formular de manera més descarada i cínica aquelles veritats de les quals viu la nostra cultura sense atrevir-se a reconèixer-ho.

3.1.- Oblit i justificació.

Així, mentre Ch. Peguy encara escriu que "els rics arriben a creure que la pobresa ha deixat d'existir una vegada que han aconseguit envoltar-la oportunament de silenci" (és el que fa la societat de consum per a nosaltres), Nietzsche anava molt més enllà: "l'essencial d'una aristocràcia bona i sana és... que accepta amb bona consciència el sacrifici d'un sens fi d'éssers humans els quals, *pel seu bé*, han de ser rebaixats i reduïts a éssers defectuosos, a cadàvers i instruments". Aquest home "alliberat de tota compassió decadent davant dels dèbils", capaç de "pensar en profunditat i defensar-se de tota debilitat sentimental" sap que "la

vida és essencialment apropiació, ferir i sotmetre l'estrany, el dèbil, opressió, duresa... i almenys explotació”².

Aquí hi ha les dues actituds que descriuen la nostra manera de reaccionar davant dels pobres, després d'haver contribuït a produir-los: l'oblit, el silenci o la ignorància i –quan això ja no és possible- la justificació oberta de la nostra conducta apel·lant a “valors” superiors d'aristocràcia o de superioritat pròpia.

La segona actitud és tan cruel que molts éssers humans no s'atrevirien a acceptar-la. Probablement l'accepten sense posar-se vermells els que mouen els fils econòmics i militars del nostre sistema de convivència. El seu problema és llavors com es vénen aquests contravalors a les gents que encara no són capaces “d'alliberar-se d'aquesta debilitat de la compassió”, ni de reconèixer-se a si mateixos en els paràgrafs que acabo de llegir.

3.2.- Tornada al consumisme.

I aquí es pot veure la importància del consum a combatre amb el qual acabàvem l'enunciat anterior, i que és la clau de volta de tot el nostre sistema econòmic. En la nostra acceptació dels contravalors del sistema juga un gran paper el consumisme i la creació de necessitats falses, que revesteixin d'autèntica necessitat la nostra crueltat³.

He citat altres vegades aquella dita lúcida (de *Le mondain*) de Voltaire: “res més necessari que allò que és superflu”. No donem a aquesta frase un sentit només individual. Quan les nostres superfluïtats actuen a l'interior d'un determinat sistema de conductes, no podem prescindir d'elles, no només per la nostra debilitat personal, sinó perquè ens les imposa tot un conjunt de pautes establert.

Mentre més de dos mil milions d'éssers humans sobreviuen amb dos dòlars diaris o menys, nosaltres obrim el cotxe amb un comandament a distància mentre els pobres de la terra gairebé no poden tancar les seves cases (i, si una vegada van poden, després el pany trencat perdura sense reparar per sempre). Nosaltres tenim notícies i televisors a les estacions dels metros, mentre els pobres no tenen accés a tota informació. Els nostres cotxes poden rodar a 200 per hora (tot i que tinguem prohibit passar de 120), mentre els pobres caminen diversos quilòmetres per arribar al lloc de treball (d'explotació!) o a l'escola. Nosaltres podem escoltar música estereofònica als nostres cotxes mentre els pobres gairebé no poden conèixer ni la música. Nosaltres podem emanar aromes seductors mentre els pobres amb freqüència han de fer mala olor. Nosaltres afegim als nostres dinars uns aperitius que servirien de tot menjar per a molts afamats de la terra. Nosaltres gastem per alimentar els nostres equips ídols de futbol unes quantitats que servirien gairebé com a PIB d'algun petit país...

I en contrast amb tot això: davant de les demandes de destinar només el 0,7% del nostre PIB per ajuda exterior, responem que això “no és (encara) possible”, on la gràcia és en aquest adjectiu tranquil·litzador i subratllat. I si els hi destinem uns cèntims sol ser amb la condició que els inverteixin en comprar uns productes nostres que ells de vegades no necessiten. Nosaltres gastem en armes (que volem no haver d'utilitzar) el que a ells els permetria viure...

Aquesta és la necessitat de totes les nostres superfluïtats. Si després anem un dia al Matto Grosso o a Calcuta, ens adonem que totes aquestes coses no eren necessàries, obrim uns ulls com a plats. Però, al tornar a casa, tornarem a experimentar la seva necessitat.

Posem un últim exemple amb el gran ídol del nostre món. Ídol pel seu poder i per la nostra dependència d'ell que aquests dies torna a estar dolorosament de moda. Em refereixo a l'energia. Moltes superfluïtats del tipus de les citades anteriorment, requereixen bona despesa d'energia. L'energia ens és tan necessària que anem calculant les nostres reserves, i buscant accés a nous jaciments de petroli. Tothom sap que, darrere de la guerra d'Iraq, gairebé no hi ha hagut més que (per una banda) l'alarma d'Estats Units davant el creixement de la seva despesa energètica i el càlcul de per quant de temps tenen... i, per l'altra, als països que s'hi ha

² Genealogia de la moral, 258 . Veure la cita a la Revista Latinoamericana de teologia. N.º. 57, pg. 247.

³ Molt recomanable em sembla ADELA CORTINA, *Por una ética del consumo*, Taurus 2002.

oposat (França, Rússia, Xina) els precontractes que tenen pel petroli d'Iraq així que s'aixequi l'embargament. I això ho he de reconèixer encara que jo estigui incondicionalment a aquesta banda. La resta ha estat un esforç descomunal per convèncer les diverses opinions de que aquesta guerra era necessària: unes vegades per la nostra por al terrorisme; i unes altres esgrimint arguments pseudoètics sobre l'autoritat de Nacions Unides, o sobre la necessitat d'obeir a decrets que són constantment desobeïts sense aquestes conseqüències (cas d'Israel i Turquia entre altres), o la necessitat de desarmar aquells que estan molt menys armats que nosaltres.

En resum: *els resultats d'aquestes falses necessitats són conductes cruels*. Els que mouen els fils del sistema s'alliberen de vegades d'aquests escrúpols i formulen clarament: els éssers humans no tenen aquesta dignitat que pretenem assignar-los, la igualtat entre ells és una gran mentida; és fals que els humans no puguin ser tractats com a instruments.

Aquestes són les mentalitats que els nostre sistema genera, i que produeixen pobres. Els que mouen els fils del sistema les formulen ja així, però procuren que no les acceptem així nosaltres, i que s'emmascarin perquè puguem matar tranquils.

Conclusió. Justícia i Pau.

Tot i que he procurat parlar d'una manera no confessional i vàlida per a tothom, a l'hora de concloure no tinc perquè ocultar que la meva inspiració ve de la tradició cristiana de la qual provinc. I sobretot, d'un punt fonamental d'aquesta tradició, que en part va recollir també la tradició marxista, però que brilla per la seva absència en la tradició que anomenariem liberal: em refereixo a la íntima relació (gairebé identitat) entre justícia i pau.

Segons el profeta Isaïes "la pau és fruit de la justícia" (32,17). És més o menys maco citar aquest frase, però implica coses molt serioses. Per exemple: un acte terrorista serà sempre immoral o criminal; però a més de ser *un crim* és possible que moltes vegades sigui també *un símptoma*. La tradició liberal occidental es nega sempre a admetre-ho: el terrorisme és només immoralitat, mai símptoma. Per tant la manera de combatre-ho mai no pot ser algun canvi nostre sinó només l'eliminació d'ells (*Bush dixit, et Aznar sucripsit*). Ni la Bíblia ni la tradició marxista pensarien així.

Però a més, la tradició cristiana fa una altra vinculació semblant entre pau i justícia, ara no només a nivells *socials*, sinó a nivells *personals*, particulars. El Déu bíblic és un Déu de la justícia i no una altra cosa (tot i que això molesti molt les esglésies perquè llavors elles estaran només per servir a Déu i no perquè els homes se sotmetin a elles en nom de Déu). Però si el Déu bíblic és un Déu de la justícia, el do major d'aquest Déu és la pau. Jesús de Natzaret acostumava a repetir "la pau us deixo, la meva pau us dono". I anys després Pau de Tars escriu a una de les seves comunitats una de les frases que jo més aprecio a tota la Bíblia: "que aquesta pau de Déu que supera tota comprensió, il·lumini els vostres cors i els vostres pensaments" (Fil 4,7). L'experiència d'aquesta pau individual i de la seva capacitat il·luminadora em sembla que és certa: molts homes l'hem compartit. I el camí cap a ella el van marcar unes altres paraules de Jesús: "apreneu a ser mansos i humils de cor, i trobareu pau a les vostres ànimes". Aquesta pau que busquem amb mil tècniques, d'autoestima d'exotismes diversos, ve d'aquest ser "mansos i humils de cor" el qual és, al mateix temps, l'única manera de que aquell afany de ser més que vèiem a la primera tesi no es possessioni de nosaltres i ens faci actuar com he intentat descriure en aquesta xerrada.

La mateixa font de la nostra pau seria així la causa d'un món menys injust i, per tant, amb menys empobrits. Aquesta conclusió em sembla que valia la pena destacar-la.

I per això em permetreu que tanqui aquesta exposició amb una oració que pot ser recitada també per aquells que no creguin i de la qual m'han dit que és la mateixa amb la qual va acabar Leonardo Boff la seva intervenció al recent Fòrum de Portoalegre. Vull que sigui una manera de fer present Leonardo, l'absència forçada del qual és l'única raó per la qual aquesta xerrada em va tocar a mi. És la plegària en la qual Francesc d'Assís demanava "ser instrument

de la pau de Déu” que, tal com acabo de dir, significa ser instrument de la justícia. La llegiré per acabar:

Hazme un instrumento de tu paz
Donde haya odio, que yo ponga amor.
Donde haya ofensa ponga yo perdón.
Donde haya duda que yo ponga fe.
Donde haya tiniebla que yo ponga luz.
Donde haya tristeza ponga yo alegría.
Enséñame Señor a no buscar
querer ser consolado sino consolar,
querer ser comprendido sino comprender,
ser amado sino yo amar.
Porque dando es como se recibe.
Olvidándose de uno mismo es como se encuentra uno a sí mismo.
Perdonando es como se obtiene perdón.
Muriendo es como se resucita para vida eterna.